Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural“

Idel-Ural

17 (74) **Tatar legionьnьn atnalьq gəzitəse** 29. Aprel 1944

Ikence front həm diplomatlar poctasьna senzura jasav

● Germaniəne hava kəce belən genə tezlənderə almavlar, bol'ševiklarnьn kөncьqьştaqь heçymləre həm berektəşlərnen Urta dingezdəge, Italiədəge heçymləre nətiçəsez bulularьn kyrep, plutokratlar: „Germaniə qorь çirdə tezlənderelergə tieşle“ digən jana şiqar taşladьlar. Ikence tərle əjtkəndə Jevropada desant acu, suqьş xərəkəten Jevropa qorь çirenə kerty. Ləkin plutokratlar inde bu turьda kyptən baş vatalar; — kerergəme, juqmь?, — digən soravlar alarqa tьnьclьq birmilər. Bolar barsь da beznen өcen jana nərsələr tygel. Ləkin kyptən tygel, Angliədən bөten çir şarьn qəçəpkə qaldьrьrlьq jana xəbər cьqtь. Angliədən xəbər ity bujьnca, bitaraf dəvlət diplomatlarьnьn poctalarь senzura aşa ytkəreləcək. Şulaj itep cit il diplomatlarь turьnda bulqan xalьqara kileşy plutokratlar tarafьnnan juqqa cьqarьla. Angliə dəvləte bu adьmьn, — Angliə xəzerge kөndə qəskərilər belən tulqan zur garnizon tөsenə əjlənde, şuna kyrə də bu jьlqa təqəjenləngən xərbi operatsiələrne ytkəry ajruca jəşren rəveştə alьp barьlьrqa tieş, — dip anlatmaqcь bula.

Cercil, Smuts həm Amerikanьn başqa səjasi çitəkcelərе, — 1944 nce jьlnь suqьş barьşьn cişəcək jьl, — dip atadьlar. Xəzerge xərbi xəlgə qaraqanda, suqьş barьşьn xəl ity, barь tik Jevropanьn qorь çirenə basьp kery belən genə tormьşqa aşьrьlьrqa mөmkin. Ləkin Panteleriə, Sitsiliə, Salerno — basьp kery səjaxəttə jөry tygel ikənlegen acьq isbat ittelər. D'jeppe həm Kassino plutokratlarqa kyp dəres birdelər. German qəskərləre nicek saqlanqьc suqьşьn alьp bara belylərеn kyrsəttelər.

Ikence frontnь acu belən bəjləp. diplomatik poctanь senzura astьna kerty, bezgə ber nicek tə qomacavlamьj. Son, Cercil monnan ber nicə atna qьna elek, qorь çirgə basьp kery aldьnnan, ul, tөrle jalqan xəbərlər taratacaqbьz, xəjlə belən eş itəcəkbez, dip beldergən ide. Kyrəsen, Cercil beznen nervabьzda ujnarqa telider. Ləkin Cercilnen bu qotqьlarь beznen nervalarnь qaqşata almas, kiresencə doşmannar lagerьnda qadəttən tьş tьnьcsьzlьq, borcьlu sizelə.

Bez kөtərbez! Germaniə doşmannь qarşь aluqa xəzer tora. German xalqьnьn ecke berdəmlege qaqşamaslьq nьq. Gebbelsnen Mjunxendə səjləgən notьqь buş syzlər tygel. Beznen berdəmlegebez — doşmannь çinyebeznen granit nigeze bulьp tora. Beznen doşmannarьbьz — şulaj uq Jevropa doşmannarь.

1943 nce jьlda AQŞ nьn eşləp cьqaru mə'əssəsələrendə ylem belən təmamlanqan 94 000 bəxetsez ocraq bulqan həm 415 000 eşce eş urьnьnda ylgən. Çərəxətlənganənnərnen sanь 9 700 000 keşegə çitə.

Jaralanqan legioncьlar toraqxanəsendə

General fon Hejgendorff əfəndenen jaralanqan legioncьlar qarşьnda səjləgən notьqь

„Kynellelər!

● Kynellelər byleklərenen komandirь həm atlь qəskər generalь Köstring ismennən min Sezne cьn kynlemnən səlamlim.

Min Sezgə, beznen xalьqlarnьn bəxetle kiləcəge өcen bulqan urtaq kөrəştə turьlьqьqьz həm də birelgənlegegez өcen rəxmətemne belderəm. Hər vaqьtta da şulaj bulьqьz! Suqьşnьn sonqь vaqьtlardaqь yseşe Seznen qajberləregezne yz jazmьşь turьnda ujlanьrqa məçbyr itkənen min jaxşь beləm. Ləkin ber nərsəne isegezdə nьq totьqьz: suqьşnьn sonqь 15 minutьnda yzenen rezerflarьn suqьşqa taşlьj alacaq jaq — bu suqьşnь otacaq. Ə bu çinyce bulьp, hic şiksez, bez bulacaqbьz. Şunlьqtan bez, yzebeznen kөclərne saqlap qalu өcen, kөncьqьştaqь jьraq өlkələrne qaldьrdьq. Bu өlkələrgə iə bulu suqьş nətiçəsen xəl qьlmьj.

Anardan başqa, beznen doşmannar Italiənen suqьştan cьquь belən yzlərenə jazmьş tarafьnnan bylək itelgən mөmkinleklərdən fajdalana almavlarьn həm suqьş qьrlarьnda beznen qarşьlьqnь sьndьra almavlarьn da isegezdən cьqarmaqьz.

Bu suqьş tik qoral belən genə xəl qьlьnmьj, ul şulaj uq idejələr suqьşь da. Beznen doşmannar yzlərenen hava heçymnəre belən german xalqьnьn rux nьqlьqьn da qaqşata almadьlar.

German qəskəre həm german xalqь yzenen julbaşcьsь artьnda qaqşamas ьşanьc belən tora həm anь çinydən ber nərsə də məxrum itə almavqa tulьsьnca ьşana. Cөnki bez azьq-tөlek belən tə'min itelgənbez, beznen xərbi sənaqətebez mona caqlь bulmaqan kyləmnərdə eşli, xəl qьlqьc suqьşlar өcen bezdə çitərlek qədər rezerflar bar.

Beznen berektəşlərebez Japoniə, Finləndiə, Vengriə həm Rumьjniələr bu kөrəşnen məqnəsen acьq anladьlar həm beznen belən berlektə qaqşamastan baralar. Şunlьqtan beznen monarqa ьşanьrqa xaqьbьz bar. Sonqь çiny bezdə bulacaqqa min nьq ьşanam həm sez — kynellelər kebek yk, german kөrəşcelərе də: — Vatanьm, inde qurqьnьcsьz xəldə!, — dip əjtəcək kөn tizdən tuacaq. Seznen jazmьşьqьz — beznen də jazmьşьbьz bula.

Germaniənen çinye — Seznen həm beznen illərnen bəxetle yseşe qalьmь. Julbaşcьnьn jəqni juqarь xərbi çitəkcenen kicəge tuqan kөne mөnəsəbəte belən bez kөrəşcelər — germanlьlar həm kynellelər, anьn turьlьqlь həm ьşanьclь soldatlarь, jazmьş ana tulь çiny biryen telibez!“

Jaralь kynellelər өcen K. şəherendəge şifaxanədə. 21 nce apreldə, zur bəjrəm uzdьrьldь. Maşinalarda əledən əle qunaqlar kilep tora. Alar arasьnda ajrьm xəbərcelər, fotoreportjorlar, zurnalistlar, german juqarь komandalьqь vəkilləre həm başqalar bar. Şifaxanədəge hərber bylmə. hərber toraq kiəv өje kebek bizəlgən. Şunьn өcen alar vaqьtlьca juqaltqan tazalьqlarьn bik qьsqa vaqьt ecendə kire qajtaralar, tulьsьnca sav-sələmət bulьp cьqalar.

Şuşь bəjrəm unajь belən kynellelər byleklərenen komandirь general fon Hejgendorff əfənde notьq səjləde.

General fon Hejgendorff əfəndenen notьqьnnan son, qatь suqьşlarda qəharmannarca kөrəşkən. zur batьrlьqlar kyrsətkən jaralьlar german ordennarь belən byləkləndelər.

Qəskər bujьnca bojrьq

● Qəskərnen juqarь ofitserь bularaq Reixsmarşal Fjurernen tuqan kөnenə qarata şuşь bojrьqnь cьqardь:

Soldatlar!

Bez bygen səjekle Fjurerebezne həm polkovodesьbьznь, anьn tuqan kөne unajь belən qaqşamas turьlьqta iskə alabьz. Qajcan qьna bulmasьn, şuşь xəl itkec vaqьtlarda bez yz antьbьzqa turьlьqlь bulьbьznь, hər vaqьtta Fjurernen bojrьqь belən jəşəjəcəgebezne ьşandьra alabьz. German xalqьnьn jazmьşь fəqət beznen qulda. Beznen ant — beznen Fjurergə bylək, ul — dəvlətebeznen kiləcəge xəvefsezlənderelgəngə caqlь. qoral qujmьj kөrəşy həm hər vaqьtta da xəzer toru.

Tьnьc jьllarda bulqan keşegə qarata tulь ьşanьclь qaraşnь, şul uq avьr jьllarda da şatlanьp saqlarqa tieşbez. Fjurernen fəqət ber genə julь buldь: ul — şuşь Germaniə, bezgə anьn paklьqь həm ireklege өcen ber nindi də qorban birylər, məxrum itelylər avьr tygel. Vaqьt əhəmiətle bulsa, bez şul qədər ьşanьc belən aşqьnabьz, cөnki bez, yzebeznen çinelməs kөcebezgə tajanьp, alda torqan juqarь maqsatьbьzqa çitəcəkbez!

Tine juq ciksez səjy həm təşəkkerlek belən bez Fjurerne qotlьjbьz!

Jəşəsen Adol'f Hitler!

Hindstannьn vaqьtlь xөkyməte tuqan ilenə kycə

Azat Hindstannьn vaqьtlь xөkymət başlьqь Subxas Candra Boze yzenen sonqь cьqьşьnda: — azat Hindstan xөkyməte Hindstannьn inglizlərdən azat itelgən şəhərlərennen bersenə tiz kөnnərdə kycəcək, — dide. Xөkymət əqzalarь bu şəhərgə qarap inde julqa cьqtьlar. Boze syzlərenə qaraqanda, azat itelgən өlkələrne idarə ity planь da tөzelgən.

Hindstandaqь Britan xakimiəten sьjfatlap Boze bolaj dide: — Hind xalqьnьn kin qatlavlarьna inglizlər, ber tөrle də diqqət itmədelər, bəlki əhəmiətsez azcьlьqnьn qьna imtiazlarьn (artьqlьqlarьn) saqlap kildelər. Şunlьqtan Hindstan milli xөkymətenen in ,tөp məs'ələlərennən berse bulьp Hindstannь səjasi jaqtan qьna tygel, ə milli jaqtan da azat ity tora.

Kassino nətiçələre

Amerika gəzite „Cikago Tribyn“, berektəşlərnen Italiədəge suqьş operatsiələren tikşerep, unьşsьz heçym itylərе өcen britan generallarь Vilson həm Aleksandernь qəjeplәp jaza. Gəzit, bөten Angliə komandalьqьn Amerika ofitsərlərе belən almaştьrunь təqdim itə, cөnki Amerika armiəsendəge ofitsərlər, „içtimaqi cьqьşlarьna həm çəmqiəttəge xəllərenə“ qaramastan, kiləcək dərəçəgə kytərelələr.

4° Zsn 55 624

Fjurergə beznen̡ сьn kyn̡eldən birelgənlek — çin̡ygə ьşanьc!

◉ Fjurernen̡ tuqan kөnen bəjrəmləv unajь belən Reixsmarşal Herman Gering german xalqьna tybəndəge caqrub belən mөraçəqət itte:

German grazdannarь!

Bygen, şundьj xəl itkec vaqьtlarda, 55 jəş tulqan Fjurergə, bez betөn Germaniədən̡ həm fronttan yzebeznen̡ сьn kyneldən сьqqan tələklərebezne çibərəbez. Bez anь tirən olьlav belən təbriklibez, Bөjek Tən̡redən anь saqlavnь həm eşlərenə zur un̡ьşlьqlar biryne telibez!

Bu suqьşnьn̡ barlьq sьnavlarьnda həm kөc qujьlqan barlьq eşlərendə, Fjurernen̡ həm anьn̡ xalqьnьn̡ berdəm nьq bəjlənеştə bulub kyrenep tora. Fjurergə beznen̡ сьn kyneldən birelgənlegebezne, ьşanqanlьqьbьzнь jalqan propaganda həm terrorlarca bulqan hava heçyme belən də doşmanqa өzərgə turь kilməde. Doşmannarьbьz kөtkənnərenen̡ kiresen aldьlar. Cөnki suqьş həm doşmannarnьn̡ bezne kyrə almavcьlьqь german xalqьn Fjurer belən taqьn da nьq berləşterde. Bəxetle tьnьc vaqьtta bez nərsəne Adol'f Hitlergə şatlьq belən vəqdə birgən bulsaq, ul inde betən german xalqь tarafьnnan ytəlde. Betən dөnja jaŋqьnьnьn̡ qurqьnьclь davьllarь, qorbannar biryebez həm başqa eşlərebez bezne taqьn da kөclərək nьqьttьlar.

Idarə ityce belən xalьq arasьndaqь bergəlek ber vaqьtta da xəzergedəj bulqanь juq ide əle. Bu — beznen̡ səjasətebezdə həm suqьşnь alьp barubьzda xəl itkec tөrkem. Beznen̡ xalьq, yzenə xas bulqan kyp kenə sələtlegе, jaxşь vьçdanlьqь belən yzenen̡ julbaşcьsьna ьşanьр, qujьlqan barlьq burьclarnь çinep сьqar. Əgər də xəzergedəj berdəmlek həm yzenə kөcle ьşanucanlьq elektə bulqan bulsa ide, ber vaqьtta da german tarixьnda şul qədər fagiqə bulmaqan bulьr ide. Xəzerge betenləj berdəmlek həm Adol'f Hitlernen julbaşcьlьq itye — kөcənen̡ nigeze.

Nьq ьşandьram ki, bu nigez hic tə qaqşamьj torqan, cөnki hərber germanlь Adol'f Hitlergə bigrək tə Hitler — soldat həm dəvlət çitəkcese, tirənten ьşana həm kөcle julbaşcьlьqьnьn betеn unajlьqьn anlьj. A. Hitler ul şul qədər qьsqa vaqьt ecendə yz xalqьn fəqirlektən сьqara aldь, Germaniəgə kөc həm berləşy birde. Adol'f Hitler şikelle ber səjasətce də eşcelər sьjnfьna şul caqlь kyp eş kyrsətə alqanь juq ide.

Menə ni өcen bez cajqalusьz ьşana alabьz, cөnki ul yz dəvləten həm yz xalqьn bu zur suqьşnьn̡ aqьlsьz taşqьnnarьnnan jan̡a nьq qьrьjqa alьp сьqacaq! Bez Germaniəgə — betеn german xalqьnьn vatanьna ьşanabьz! Frontqa həm tьlqa Fjurernen̡ qəhrammannarca ruxь tapşьrьlьp torьlə. Anьn̡ jegetlege həm kөce bezgə kycə. Bezgə ber nindi xəvef tə, avьrlьq tə, qajqь da, qorbannar biry də qurqьnьc tygel. Bez, tulь өmetlər həm bar nərsəgə xəzer torqanlьqьbьz - xəldə, Fjurer jaqьnnan torьp eşlərbez, kөrəşerbez, cөnki beznen̡ an̡a сьn kyneldən birelgənlek — ireklek həm çin̡ynen̡ ьşanьc!

Bitaraf illərne yz jaqlarьna avdarmaqcь bulalar

Suqьşnьn̡ bişence jьlьnda plutokratlar, suqьş sonьndaqь tərtip turьnda bik kyp səjli başladьlar. Monьn̡ belən alar, suqьş inde alar tarafьnnan otьlqan itep kyrsətergə ujlьjlar. Şuna qaramastan son̡qь vaqьtlarda Amerika gangsterlarьna qьna xas bulqan butalcьq tudьru, yz fajdasьna başqalar quəten qullanu өcen bitaraf illərgə yzlərenen̡ qullarьn suza başladьlar.

Ingliz-amerikalьlar bitaraf illərne Germaniə belən səvdə ityləren tuqtatьrqa telilər. Bu ectəlektə qətqi janav belən jazьlqan taləplər kyp kenə bitaraf illərenə tapşьrьldь. Bolar arasьnda bigrək tə Tərkiəgə qarata bulqan taləplər ajrьm urьn tota. Əgər də Tərkiə ingliz-amerikalьlar belən berdəm xərəkət itməsə, ul vaqьtta Anglia — Amerika həm Tərkiə arasьnda bulqan səvdə dogovorьn jan̡adan qarajacaqbьz dip, alar Tərkiəne qurqьtmaqcь bulalar. „Neus Xronikl" gəzitəse bu qurqьtuьnda bigrək tə jьraq kitə. Ul: „Son̡qь vaqьtlarda Tərkiə alьp barqan səjasət Londonqa, Vaşingtonqa həm Məskəvgə nacar tə'sir qaldьrdь. Monьn̡ nətiçəse, hic şiksez, jan̡a tərtip tөzegəndə Tərkiə өcen bik nacar bulacaq", — dip, Tərkiəgə qarşь turьdantur provokatsiə julьn aldь.

Anglia inde kyptən birle bitaraf Irlandiəgə qarşь basьm jasap kilə. Xəzer Irlandiə həm Tərkiə belən genə qənaqətlənmicə, yzenen̡ basьmьn bitaraf Portugaliə, Ispania həm Şvetsiəgə kөcəjtə başladь. Ləkin ingliz-amerikalьlarnьn̡ tөp diqqəte Tərkiəgə qarata jynəlgən.

Şvetsariəgə qarata bulqan taləplər xəzergə plutokrat gəzit bitlərendə kyrenmi. Ləkin сьnbarlьqta Şvetsariə, plutokratlarnьn̡ Şaffgauzen şəhəren bombaqa totularь arqasьnda, syz belən genə tygel, qoral belən bulqan basьmьn da yz çilkəsendə ytkərde. Şvetsariənen̡ bitaraflьqьn bozьp, anьn̡ çire aşa plutokrat ocqьcalarь ytyenə qarşь Şvetsariə yz qoral kөcen qullanuqa qədəre məçbyr bulacaq.

Angliədə azьq-tөlekne kimety

Angliənen̡ „Lider" ismendəge atnalьq çьentьqь xəbərenə qaraqanda, Anglia azьq-tөlek ministrь Leveln: „Birelep kilə torqan azьqlarnьn̡ taqьn kyberək kimetelyenə Anglia xalqь xəzer bulьrqa tieş. Xəzerge vaqьtta Angliədə it belən majlarnьn̡ zur çiteşməve sizelə. Alar elek, xəzer Germaniə tarafьnnan alьnqan illərdən kiterelələr ide", — dip beldergən. Сьqьşьn jomqaqlap Anglia ministrь bolaj digən: — başqa illərdən azьqtөlekne kiterygə bik az ylcəvdə genə isəp totarqa kirək, cөnki monьn̡ өcen karaplar çiteşmi.

Ikence ber сьqьşьnda şul uq ministr bolaj digən: „Angliədə azьq-tөlek nərsələren ylcəv belən biry suqьş betkəc tə bik ozaq dəvam itəcəge turьnda ber tərle də şik bulmasqa tieş.

Angliənen̡ ministrь ingliz xalqьna, kiləcəkne bik matur itep bizəkləp kyrsətə.

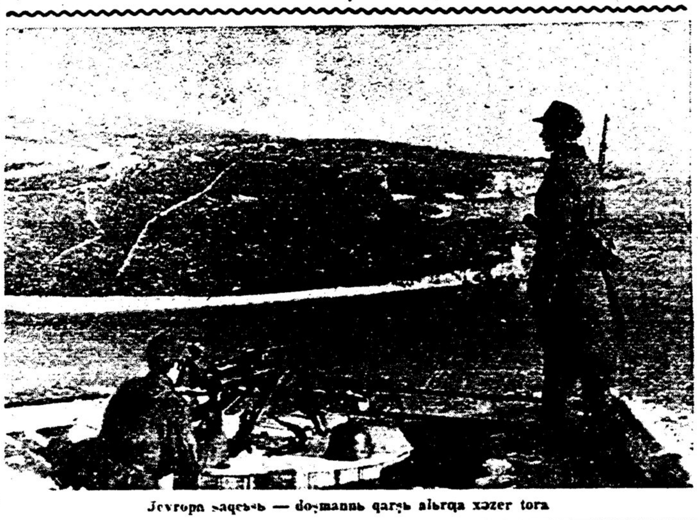

Jevropa saqcьsь — doşmannь qarşь alьrqa xəzer tora

Stalinnьn̡ jan̡a generallarь

Iske generallar kyləgədə-Stalin jəş generallarnьn̡ aftoretitь ysyennən qurqa-General Vatutinnьn̡ yterelye

Son̡qь vaqьtta Sovet mətbuqatьnda „marşal" Stalinnьn̡ həm anьn̡ jardəmcelərе tarafьnnan birelgən jana bojrьqlarqa kyz salsaq, iskitkec yzgəreşlər barlьqьn kyrep bula. Bu bojrьqlarqa qaraqanda, elektən yk qьzьl qəskər tormьşьna bəjləngən ber genə isemne də kyrep bulmьj: Budjonnoj, Voroşilof, Timoşenko, Şapoşnikof həm başqalar qaja juqaldьlar son?… Alar urnьna jana Rokossovski, Bogdanof, Golikof, Koneflar tudьlar. Kyptən tygel genə SSSR da ber jaqtan da bilgesez 45 jəşendəge general Konefqa marşal isme birelde. Bu iske generallarnьn bilgesez juqalularьn, ə alar urnьna janqьrdan son сьqqan gəmbələr kebek, jana joldьzlarnьn̡ tuuьn nicek an̡larqa kirək?

Iske grazdannar suqьşьnda bulqan marşallarnьn xəzerge suqьşnьn vazifalarь belən idarə itə almaqanlьqlarьn inqar itep bulmьj. Məsələn, legendar Budjonnьj, suqьş başlanqac bernicə atnadan son, frontta сьqalmas avьr xəldə qaldь. Tik Voroşilofnьn jardəmgə kilep çitye genə Budjonnьjnьn̡ qaldьq qəskərlərеn qotqardь. Şuşь vaqiqədən son kyp tə uzmьj, Voroşilof Tən̡jaq frontьna Leningradnь azat ity burcь belən çibərelə. Ləkin ul da birelgən bojrьqnь yti almьjca, zur skandalqa teşte. Fin suqьşьnnan son qьzьl qəskərnen̡ berence joldьzь itep sanalqan Timoşenko, nətiçəsez alьp barьlqan 1941 nce jьl qьşqь heçym suqьşlarьnnan son, qьzqanьclьqta tormьşьn səjrəp alьp barьrqa məçbyr buldь. Xəzerge vaqьtta əvəlge Stalin batьrьnьn qajda ikənen işetkən həm belgən keşe də juq. Qomumən anьn̡ dөnjada jəşəve də bilgele tygel.

Xəzerge german strategiəsenen̡ almaşьnuь bujьnca german — sovet frontьnda bulqan suqьşlar 1942 nce jьldan birle ikence tөrle rəveştə ytələr. Germaniənen̡ iske zur heçym suqьşlarь urnьna, yz kөcen saqlav өcen kencьqьş frontьnьn̡ kin̡ dalalarьn yze teləgəncə fajdalanьp, doşmannьn̡ tere kөclərеn əkren - əkren betery өcen saqlanu taktikasь alьp barьldь.

Xəzerge generallarnьn həm marşallarnьn suqьş mәs'ələlərendə jaxşьraq tөşencələre bulsa da, iske suqьş өcelərenen̡ juqalьna səbəp betenləj başqa. Bolarnь an̡lav өcen ytkən jьllarnь iskə alьrqa kirək.

Tuxacevski, Bljuxer belən nərsə buldь?

Bolar ikese də qьzьl qəskərdə berence kəndə yk bulьp, Stalinnьn̡ karjerist ikənlegen həm ytkən vaqьtlarda uq Lenin anь jaratmaqanlьqьn belələr ide. Stalin, Bljuxer belən Tuxacevskinen̡ anьn̡ qulьnda başqalar kebek qurcaq qьna bulьrqa teləməvlərеn jaxşь belə ide. Şuna kyrə Stalin alarnь alьp taşlarqa ujladь. 1937 nce jьlda Tuxacevski həm 7 general „dəvlətkə xianət itycelər" qəjebe belən qəjeplənep qulqa alьndьlar həm atьldьlar. Şul qulqa alьnu dulqьnnarь həm qəjeplələv betеn qəskərne basьp alьp, mennərcə juqarь, un mennərcə keckenə komandirlar qulqa alьnalar həm juq itelələr.

Bljuxernь qulqa alu qьjnraq ide. Cөnki Bljuxer, Jьraq Kөncьqьş qəskəre belən komandalьq itep, yzen yzbaş totьp, xətta qəskərne tə'min itye də SSSR nьn Jevropa bylege belən bəjlənməgən ide. Bljuxernь ciklekkə kerty өcen, Stalin anь aldap, 1938 nce jьlnьn başьnda Məskəvgə utьrьşqa caqьra. Bljuxernь, duslarь məçleskə barmasqa dip əndəşələr də, ul yzenen̡ partiə qarşьnda vьçdanь saf bulqanlьqtan, ber nərsədən də qurьqmьjca utьrьşqa qatnaştь. Ul annan isən сьqьnьna nьq ьşanqan ide. Kreml'də səjləşylər ber atna dəvam itte. Şul vaqьtta Stalin tөrle provokatsiələr jasap, Bljuxernь butarqa, səjasi intregalarqa kertergə tьrьştь. Bljuxer, salьnqan qarmaqlarqa aldanmьjca, Məskəvdən kitte. Ləkin Bljuxernьn pojezdь julda GPU bylekləre tarafьnnan tuqtatьldь. Bljuxer həm anьn̡ belən bara torqan juldaşlarь pojezddan təşereldelər həm şul uq urьnda atьldьlar.

Ezsez juqalqan iske marşallarqa Stalinnьn̡ mөnasəbəte nicek ide?

Stalin, Budjonnьjnь „kavaleriə generalь" bulqanlьqь өcen genə tottь. Voroşilof səjasi jaqtan ber nindi tə'sir jasьj almavcь, fəqət xalьqqa kyrsəty өcen genə qullanьla torqan ber sьn bularaq totьldь. Timoşenkoqa, fin suqьşь təçribəse nigezendə, qьzьl qəskərne Germaniəgə qarşь suqьşqa xəzerləv burcь birelde.

Ləkin Stalin xəjləkər ide. Ul betеn komandalьqnь yz qulьna tөşeryenə qiьnlьq bulqanlьqnь sizde. Qajcan da bulsa yzenə jaqьn bulqan xərbi tygərəgendə an̡a qarşьlьq kytərylərеn kөtə ide. Şulaj uq iske generallar dərəçələren də „xalьq atasь" Stalinnan başqa alqannar ide. Jana generallarnь həm marşallarnьn dərəçə alularь fəqət Stalin mərxəmәte astьnda qьna buldь. Alarnьn̡ urta jəşləre 38—40 jəştən artmьj həm grazdannar suqьşь „batьrlarь" tygellər. Alar hic qajcan da səjasi aqьmnarqa qatnaşmaqannar. Stalin vaqьtlьca yzenen̡ mərxəmәten kyrsətep, alarnь yz qulьnda tьnlavcan qurcaq jasarqa teləde. Ləkin bu jəş generallar da, əgər də yzcənlegen kyrsətsə, Stalin kyz aldьnda anьn xakimiətenə qurqьnьcь bulьp kyrenə başlasa, tiz arada Stalin tarafьnnan juq itelələr.

General Vatutinnьn̡ jazmьşь monьn̡ şulaj ikənlegen isbat ityce misal bulьp tora. Armiə generalь Vatutin — tatar millətennən сьqqan jəş general.

Ƣabdulla Tuqaj — ontьlmas şaqir

(Tuuьna 58 jьl tulu uŋajь belən)

German ədəbiatьna kyz təşergəndə, Getene həm Şillerne kyrmicə yty məmkin bulmaqan şikelle, tatar ədəbiatьnda, hic şiksez, Ƣ. Tuqajnь kyrmicə yty məmkin tygel. Cənki Ƣ. Tuqaj — içadь beləŋ yze jəşəgən cornьŋ bətən yzencəlegen caqьldьrqan, dəverneŋ aldьnqь ujlarьn ber nindi də qarşьlьqlarqa qaramьj alьp barqan bəjek keşe, xalqьnьŋ talmas kərəşcese, ontьlmas şaqire.

Ul 1886 jьlnьŋ 27 nce aprelendə tua. Tuqan çire — xəzerge Tatarstannьŋ Quşlavьc avьlь. Atasь — Məxəmmət Ƣarif xəzrət şul avьlnьŋ imamь, anasь — Məmdydə ostabikə Əcile avьlnьŋ Zəjnulla mulla xəzrət qьzь.

Tuqajqa 5 aj tulqanda, atasь ylə. Anasь, anь Şərifə isemle qarcьqqa qaldьrьp, Sasna avьlnьŋ mullasьna kiəvgə cьqa. Şərifə qarcьqta ul jətimlekneŋ acьsьn tatьj, qьşьn uramqa cьqqanda da ajaqlarь bozqa qatqancь işek jannda tora. Soŋьnnan ənise yz janьna alsa da ozaq jəşi almьj, ylə. Tuqajnь babasь Zəjnulla xəzrətkə tapşьralar. Anьŋ da qailəse zur, yze fəqir bulqanlьqtan, Tuqaj monda artьq qaşьq qьna bulьp qala. Axьrda babasь Tuqajnь Qazanqa çibərep, anda anь Qazannьŋ Jaŋa Bistəsennən Məxəmmətvəli isemle berəv ala. Məxəmmətvəli irle-xatьnlь qьna jəşəp, tormьşь da jaxşь bulqanqa, jətim balanь xərmət itələr.

Tuqaj ənise belən şəhərgə jəri, şəhər moxitь belən tanьşa. Ləkin ber kən Məxəmmətvəli xatьnь Ƣəzizə kinət avrьp kitə, jətim balanьŋ jazmьşь xaqьnda ujlьj başlьjlar.. Imeş, alar ylep kitərlər, jətim bala uramda qalьr, gənahlь bulьrbьz, digən ujlar qujьrqac, Tuqajnь Əcile avьlьna babasьna ozatalar. Babasьnda taqьn tora almьj, anь Qьrlaj avьlьnьŋ Səqdigə birep çibərələr. Balalьqnьŋ dərtle caqlarь Qьrlajda ytkəngə, iŋ berence tapqьr monda uqьp tele acьlqanqa, bu avьl şaqir jərəgendə ajruca tə'sir qaldьra həm kyp şiqerlərendə anь iskə ala.

Kətməgəndə Bədrettin isemle berəv kilə də, Qьrlajda ike jьlqa jaqьn jəşəgən Tuqajnь Quşlavьcqa, annan Qazan aşa Çajьqtaqь çiznəse Ƣ. Ƣosmanofqa alьp kitə. Başta çiznəse 9 jəşlek Tuqajnь Motьjqulla xəzrətneŋ mədrəsəsenə birə. Monda jəşəvenə 4 jьl tulqanda, çiznəse vafat bula. Tormьş avьrlьqьna qaramastan, Tuqaj uqьvь dəvam itə. Bu vaqьt mədrəsədə 3—4 şəkert uqьtьp, xəzrətkə metrika jazьp, şəkertlərgə dəres əjrətep aqca tapqalьj, şular xisabьna jəşi.

Çajьqta uq Tuqaj qərəp, farsь, tərek ədəbiatь belən tanьşa, alarnь uqi. Bigrək tə, 1902 nce jьlnь mədrəsəgə ber tərek şəkerte kilep, ul ədəbiat belən tanьş həm yze də jazqalaqanqa kyrə, Tuqajqa bu məs'ələdə zur joqьntь jasьj. Xətta ul, Tuqaj belən qьrqa cьqьp, şiqerlər, xikəjələr həm fransuz romannarьn səjli. Tuqaj yze də ana xərmət belən qarьj, şiqerlər jaza başlьj.

1905 nce jьldan 1907 nce jьlqa caqlь Tuqaj Kamil Motьjqi mətbaqəsendə eşli. „Fiker" gəzitəsendə şiqerlərе basьla.

Yze zirək, tьrьş, eş səjvcən bulьp, vaqtьn buşqa uzdьrmьj uqi, belemen kytərə, şiqerlər jaza. Ozaq ytmi, ul eşləgən mətbaqə jabьla. Tuqaj urьnsьz, eşsez qala. Bu vaqьt ul şiqerlərе belən az-maz tanьlьp əlgergəngə, anьŋ şiqerləren sorap Qazannan xatlar kilə.

1907 nce jьlnь soldatqa qaralьr əcen Quşlavьcqa qajta. Soldatqa almьjlar. Şul vaqьttan alьp Tuqaj Qazanda eşli başlьj. „Əlislax"ta jazьşa. 1905 jьlnь Ƣ. Kamal tarafьnnan „Jəşen" cьqarьlqac, anda jaza, hər kemgə aŋlajьşlь şiqerlərе aşa xalьqqa kənnənkən tanьla, jaqьnaja. Anьŋ şiqerləren ul vaqьtta aldьnqь fikerle keşelər — barьsь da jaratьp uqilar. Məjdanqa cьqqan şiqerlərе bik tiz taralьp əlgerə. Tuqaj işme, Tuqaj danь Rusiənen jьraq-jьraq pocmaqlarьna qədər çitə. Tellərdə səjlənə, kyŋellərdə jatlana, kypcelek tarafьnnan içadьna xərmət belən qarav arta. Bu corlarda ul „Joldьz", „Vaqьt", „Şura"qa qatnaşa. 1910 ncь jьldan başlap „Jaltjolt" zurnalьna tuqtavsьz jazьp tora.

Bu vaqьtlarda inde ul yzendə avru başlanqanьn sizə. Iptəşlərenen kiŋəşlərе bujьnca avьlda da bulьp qarьj. Ajrьm caqru belən Peterburgda bula, annan Ufaqa kilə. M. Ƣafuri belən ocraşa. Axьrda Troiski səxrasьnda qьmьz ecə, jal itə.

Avruьnьŋ kəcəjyenə qaramastan, 1912 nce jьlnьŋ axьrьnnan başlap cьqa başlaqan „Qojaş" gəzitəsenə, „Aŋ" zurnalьna əzleksez jazьp kilə. Ləkin balalьqta kyrgən rəximsez jətimlek, dəvamlь fəqirlelek həm moxitьnda bulqan qajber salqьn qaraşlardan 1911 nce jьldan uq acьla başlaqan avьr jarasь — ypkə avruь 1913 nce jьlnьŋ jaŋaca 15 nce aprelendə qorur tavьşlь jalqьnlь şiqerlər jazqan bəjek şaqirne, səjekle Tuqajnь bezdən ajьra.

Ƣ. Tuqaj — 1905 nce jьlnьŋ səjasi dulqьnnar arasьnda baracaq julьn acьq təşengən zur kəjməneŋ qojrьqcьsь sьman qarşь davьllarnь jarьp alqa barqan həm tirə-jyngə mul içad nurlarьn jumart balqьtqan xalьq şaqire. Ul yzeneŋ idejəse belən də, məvzuqlərenen tərlelege belən də zamanьndaqь şaqirlərdən kyp əsten həm qul çitməslek juqarь tora ide. Anьŋ jazqan şiqerlərе tormьşnьŋ tərle jaqьnnan hər kem aŋlarlьq təsviri teldə — cьn tatar ədəbi telendə hər tərle kəseptən bulqan keşelər, şulaj uq qartlar, jəşlər həm balalar əcen də aŋlajьşlь itelep jazьlqannar. Belem dərəcələrе juqarь bulqannar da anьŋ içadьn tigez məxəbbət belən uqi, xərmət itə. Şuna kyrə Tuqaj içadь yze jəşəgən cor əcen genə tygel, bezneŋ corqa həm kiləcək corlarqa da kytərenke tavьş belən jaŋqьrьj:

„Jıllar ytep, bara torqac qartajsam da,
Bəkrem cьqьp betsəm, xəldən tajsam da,
Kyŋlem minem jəp-jəş qalьr, hic qartajmas,
Çanьm kecle bulьp qalьr, xəldən tajmas".

(Şaqir)

— dip jazqan jullarь da anьŋ yz içadьnьŋ qartajmavьna, haman jəş bulьp toruьna qarata tapqьr kilə. Ul bu jaqь belən gruzin ədəbiatьndaqь Şota Rustaveligə oşi. Anьŋ meŋ jьllarqa atlaqan „Julbarьs tirese jabьnqan batьr" („Vebxes takoosani") poemasьn gruzin xalqьnьŋ kypcelege uqu belən bergə jattan da belgən kebek, Tuqaj şiqerləren də bezdə uqu belən bergə jattan da belələr. Hərber başlap məktəpkə keryce balanьŋ tele Tuqaj şiqerlərе belən acьla disək, hic tə jalqьş bulmas. Cənki uqьtucьlarnьŋ da balanьŋ telen ysterergə qullanqan təp materiallarьnьŋ kypcelege — Tuqaj şiqerlərе.

Ƣ. Tuqaj — tatar telen bik jaxşь yzləştergən həm anь xalqь fajdasьna ytken qoral itə alqan keşelərneŋ berse. Ul tatar telen bozmadь, kiresencə nigezle əjrənep, şul əjrəny nigezendə anь bajьttь, ysterde, xalqь kyŋlendə nьqьttь. Asьlda tatar ədəbi tele bulmьjca kypcelekkə aŋlaşьlmaqan teldəge cyplərne, cit syzlərne Ƣ. Tuqaj, yz içadь məjdanьnnan cьqarьp taşlap, alar urnьna məqnələrе belən də jaŋqьraşlarь belən əsten torqan syzlərne qullandь. Anьŋ şiqerlərendə əle monaca qilmi jaqtan tikşerelməgən bik kyp syz tərkemnərе, tərle-tərle cəmlələr bar.

Ƣ. Tuqaj, əlbəttə, içadь belən kypcelek xalьq tarafьnnan ixtiram itelde həm yze ul xalьqqa ixtiram belən məxəbbəten belderde. Şunlьqtan ul xalqьna izge teləktən:

„Kyŋel belən səjəm bəxten tatarnьŋ,
Kyrergə çanlьlьq vaqtьn tatarnьŋ!
Tatar bəxte əcen min çan atarmьn,
Tatar bit min, yzem də cьn tatarmьn!"

— dide.

Arь ul yz millətenen danlьqlь eşləren, qəharmanlьqlarь xaqьnda tarix bitlərendəge juqalmas ezlərdən, bətən cьnbarlьqtan cьqьp, yz millətenen qomumi avzьnnan jaŋqьraqan qiu tavьşlarnь şiqer itep ilgə kytərde, ilgə işetterə aldь. Başta ul xalqьnьŋ dənja tetrətkən zamannarьn saqьnu belən jərəktən jəşnəde:

„Acьla aldьnda tarixtan teatr pərdəse:
Ah, diseŋ, ber nik bolaj soŋ? Bez də xaqьnьŋ bəndəse!"

— di də, soŋьnnan:

„Bez suqьşta julbarьstan kecleбez.
Bez tьnьcta attan artьq eşlibez.
Şul xalьqnьŋmь xoquqqa xaqь juq?"

— di Tuqaj.

Taqьn da Tuqaj şiqerlərenen xalьqqa jatьşlь ujda bululьqь anьŋ içadьnda xoquq davlьj torqan xalьqnьŋ ujьn, xalьqnьŋ monьn xalьq ədəbiatьnda bula ala torqan ujda acьqlьq, kyŋelgə tiz joqьntь jasьj alucьlьq, ujnь birydə ytkenlek belən maturlap şoma birə aluьnnan tora. Ul xalьq ədəbiatьn kece jəştən yk jarattь, xətta mədrəsədə uqьqan caqlarьnda yze də xalьq çьrlarьn uqьtucьlarьna, şəkertlərgə gel jaratьp çьrlьj bulqan. Şunьŋ əcen də ul:

„Vallahi, çandaj kyrəm min iskelərneŋ çьrlarьn!
Kykrəgemdə saqlьjm, əjterseŋ, rəsylneŋ tьrnaqьn!"

— dip, xalьq ədəbiatьna tirən məxəbbəten əjtep birde. Ul 1910 ncь jьlnьŋ aprelendə Qazan şəreq klubьnda səjləgən leksiəsendə: „Xalьq çьrlarь bezneŋ kiləcəktə məjdanqa kiləcək ədəbiatьbьzqa, şəbhəsez, nigez bulacaqtьr..." dip səjləgən. Taqьn arь: „Xalьq çьrlarь bezneŋ babalarьbьz tarafьnnan iŋ bəhale ber mirastьr", — di. Yze şul syzlərne əjtep kenə qalmaqan, xalьq ədəbiatьn çiqan, anь matur sənqət qalьplarьna salьp xalьqqa şinmas cəcək itep birə alqan. Bolarqa misal bularaq „Şyrəle", „Su anasь", „Sarьq belən kəcə" h. b. — barьsь da səjelep uqьla torqan matur ədəbiat ençelərе.

Tuqaj şiqerlərne „sənqət sənqət əcen" — saf ədəbiat itep kenə jazmadь. Ul, alar aşa matur surətləv caralarь belən surətləp, səjgən xalqьnьŋ ujьn, qaraşьn həm alqa omtьlьşьn kyrsətte. Ul — ujnь caqьldьruda, bilgele, kyp şaqirlərdə bula torqan qьtьrşь tel belən turьdan-turь aqьrunь, agitatsiələvne qujmadь, kiresencə sənqət soravlarьna çəvap birə torqan rəveştə şoma teldə eşləp, uqucьnьŋ kyŋlenə sizdermicə genə kerə aldь. Ul tə'sir meŋ tərle avьz kytərep səjləvlərdən əsten, kəcle ide.

Ƣ. Tuqaj, şiqerləren şiqer bulu jaqьnnan bətən ədəbiat qanunnarьna nigezləp, cьnnan da şiqer itep eşli aldь. Şiqerlərendəge surətləv caralarьnьŋ mullьqь, syzlərneŋ urьnlь kilye həm dəres sajlanьşь, cəmlələrneŋ tərlelege, şulaj uq tərle ylcəvdə şiqerlərenen bululьqь, qafiələrneŋ dəres jaŋqьraşta kilylege belən Tuqaj şiqerlərе — xəzerge kəndə də kycergec bulьrlьq yrnək, əjrəny əcen belem cişməse.

Ul şiqerlərendə tьşqь maturlьq belən bergə ectəlekne də tigez ala. Anьŋ hərber julь diərlek ezlekle rəveştə ectəlekne ysterydən, ujnь acьq itep birydən tora. Tabiqət kyrneşləren alqanda da, Tuqaj kyp şaqirlərdə bula torqan tabiqət kyrneşləren turьdan-turь alunь jə anь qьna kyrsətyne maqsat itep almadь, anьŋ şiqerlərendə tabiqət kyrneşlərе, tabiqət xədisələrе jaki əjberlər ujnь acьqlav, anь kəclerək əjty əcen uj belən tigez safta bardьlar:

„Kəzge tən. Min joqlьj almьjm. Əj tyrendə çil jьlьj;
Çil jьlamьj, ac yleməneŋ qurqusьnnan il jьlьj".

Monda da tabiqət xədisəse çil belən rəttən xalьq jьlavь alьnqan. Monьŋ kebek misallar anda kyp.

Dəres, hərber ysy tьn qьna ber nindi qarşьlьqsьz qьna ysmi. Ul hər xəldə tərle qarşьlьqlar tə'sirendə ysə, nьqьj. Ƣ. Tuqaj da şulaj, zamanьnda anьŋ içadьna qarşь cьqucьlar da bulqaladь. Bolar barьsь da Tuqajnь xalьqtan jьraqlaştьru əcen bulsalar, qəməldə Tuqaj içadь xalьqqa taqьn da jaqьnlaştь, xalьq belən jəşəde. Ƣ. Ibrahimof, Ƣ. Tuqajnь taqmazasь itep kyrsəterge teləp, mətbuqat dənjasьna cьqtь. Ul monьn belən Tuqajnь kyzdən təşerergə teləde.

Bezdə əle Ƣ. Tuqaj içadь mona qədər tulь tikşerelmədе, — dip əjtsək tə hic jalqьş bulmas! Sovet dənjasьnda Tuqaj əsərlərе cьqarьlsa da, kybesencə dini, milli ruxta, şulaj uq borьnqь babalarnь mədxiələgən, xalqьn maqtaqan jalqьnlь jullarnь təşerep qaldьrdьlar. Tuqaj əsərləren qьrqьp, jolqьp, xalьqqa kyrsəttelər. Bətən qarşьlьqlarqa qaramastan, Ƣ. Tuqaj içadь yzeneŋ ujda bətenlegen saqlap bezneŋ jьllarqa da kilep çitte həm kiləcəkkə ul şulaj nьqlь adьmnar belən baracaq!

I. Ilham

Hər kem yz urnьnda vatannь saqlav əcen eşli

(Dəvamь. Başь uzqan sanda)

Jəşelcə baqcasьna kery belən jəşlər kyz aldьnda matur Dim bujь kyrneşe acьldь. Jar bujьndaqь aqaclьqlar arasьnnan qojaş nurlarьnnan kөzge kebek jaltьraqan su эste caqьldь. Gyzəl tabiqət kyrneşe Ajsьlunьn şatlьqlь ruxьn taqь da kytərde. Ul: — Qəjaz, mine qusp çit!, — dip, jegetnen kykrəgenə suqьp, suqmaqtan su bujьna taba jəgerde. Anarda jəşlek qanь ujnadь. Çinel, tabiqi xərəkəte, çil belən dulqьnlanqan bizəkle kyldəge, ana cəckələrdən cəckələrgə ocqan matur kybələk təse birdelər... Tabiqət kyrneşe belən xiallanьp barqan Qəjaz. anь-monь anlaqancь Ajsьlu jьraqta ide inde. Qəjaz bəten kөcen salьp anьn artьnnan jəgerə başladь. Zur avьrlьqlar belən, jar bujьndaqь aqaclьqqa kergəc kenə, Ajsьlunь qusp çitep qocaqladь...

Qatь jəgerydən sulьşь tartьlqan Ajsьlunьn qalqu kykrəge tuqtavsьz dəp-dəp tipte. Ber эskə, ber asqa qalьqtь... Ul başьn Qəjaznьn qul başьna saldь. Qьzqan bit almalarь ber-bersenə terəlep qan tamьrlarьn qьtьqlandьrdь.. Ike jəş jərək berdəm tipte. Ajsьlu jomşaq qullarь belən Qəjaznьn biten səjde. Şulaj qocaqlaşqan kileş jьş-jьş berni qədər vaqьt sulьş aldьlar.

Qəjaz Ajsьlunь yzenə taba bordь, soqlanьp anьn kyzlərenə qaradь, kykrəgenə qьstь: — Səjeklem, Ajsьlubm!, — dide. Anьn эsse irennəren, zəngər kyzləren, alsu bit almalarьn эzleksez ybə başladь...

— Qəjaz, ojatsьz, ni eşlisen, kөpə kөndez keşe kyrer bit, — dip Ajsьlu anar aculanqan buldь. Ləkin anь qocaqlaqan qajnar qullarnь kire qaqmadь, Qəjazqa jaqьnraq sьjьndь. Jərəge çitezrək tipte, qanь qьzdь, səjy soradь.

Qəjaz эcen bəten tirə-jaq buşlьq kebek ide. Ul barьsьn da onьttь, başqa ber nərsəne də sizməde, barь tik Ajsьlunь qьna kyrde, anь qьna tojdь... Anьn qocaqьnda эc jьl bujь səjep, xiallanьp, tilmerep jərgən cibər, qorur Ajsьlu ide. Bu tatlь minutlarnь məngə dəvam itəse kilde...

Alarnь bu jəşlek ontьluьnnan su aqьmьna jəzep kilgən kimədəge tavьşlar ujattь. Ajsьlu siskənep, Qəjaznьn qocaqьnnan sьqьndь. Çьrьlqan kylməgen, taralqan caclaren tөzatep, jar bujьnda aqaclar arasьna bəjlənep qujьlqan kiməgə taba jynəlde. Qulь belən endəp Qəjaznь caqьrdь. Qəjaz ana kiməgə utьrьrqa jardəm itte. Kiməne bəjləgən bavnь cişep yze də utьrdь, işkək belən çirgə tajanьp kiməne eckə etərde. Kimə tьnьc su aqьmьna bujsьnьp jəzə başladь.

Qəjaz tirə-jaqnь kyzətte. Dim bujьnьn matur kyrneşenə qarap soqlandь. Monnan bernicə aj elek, Ufada caqta Ajsьlunьn ana Dim bujьn, tuqan avьlьn saqьnьp səjləgənen iskə aldь. — Menə ul Dim bujь nindi ikən!, — dide. Ajsьlu kөlemserəp ana qaradь:

— Əllə sina oxşamьjmь?, — dip sorav birde.

— Oxşav qьna disen, Dimnen maturlьqьn səjlər эcen min syzlər xəzinəsennən tieşle sьjfatlar taba almьjm. Sьnnan da Dimnen maturlьqьn yz kyzen belən genə kyrep anlarqa mөmkin ikən. Sin institutnь unьşlь təmamlaqannan son direktornьn sina asperanturada qalьrqa təqdim ityen kire qaqubnnь, ber nigə qaramьjca avьlqa eşlərgə qajtьrqa teləvenne min ul vaqьtta ni səbəptən bulubna təşenep çitə almaqan idem. Min sine kөnnəştem, başьma tөrle-tөrle ujlar kilde. Isendəme, sin ul vaqьtta mina Səqit Rəmi şiqere belən qьsqaca qьna çəvap birgən iden:

„Əj avьl, sin, men şəhərdən
Men qabat jəmle və xuş.
. . . .“

Əjje, ul vaqьtta min bu syzlərnen məqnəsen tulьsьnca anlamadьm. Minem sьn kyneldən beləsem kilep soravьma sinen barь tik ike-эc jul şiqer belən genə çəvap biryenə ypkələgən, sin mine taşlap kitərgə telisen ikən dip ujlaqan idem. Xəzer yzemnen ul vaqьtta jalqьşuьmnь acьq kyrəm. Dim bujьnda yskən, Dimdə su kergən, anьn jəşel aqaclьq belən qaplanqan jar bujlarьnda qajqьsьz balalьq caqьn ytkərgən keşe qaja qьna kitsə də, nindi jьraq matur çirlərdə bulsa da, ber vaqьtta da, Dimnen tьnьc maturlьqьn onta almas. Sinen urnьnda, min də hic şiksez, ber nigə qaramьjca, avьlqa qajtьr idem. — dip, Qəjaz Ajsьluqa yzenen ecke ujlarьn acьp birde.

Bu syzlərne işetep Ajsьlu şatlandь, anьn kəjefe taqь da kytərelde. Ul: — Şuna kyrə də min sine, bergə avьlqa qajtuьnnь ytenep soradьm. Yz kyze belən kyrgəc, minem ecke tojqьlarьmnь anlar, ikebeznen beraz vaqьtqa ajrьluьbьznь qafu itər dip ьşandьm. Xəzer ьşanьcьma aldanmavьmnь kyrep şatlanamьn. Ləkin mine tuqan çiremə barь tik tabiqət maturlьqь qьnâ tartmadь. Berence nəvbəttə, min avьl qьzь, kin bolьn həm tьnьc dala qьzь. Avьlnьn cьn tabiqi tormьşьn, xalьq arasьnda bulqan acьq qadi meqaməlane, tabiqət ecendə qajnaqan kөndəlek xezmətne, şəhərnen jasalma tormьşьna, jasalma meqaməlesenə həm jasalma tьşqь maturlьqьna, tьştan bizəyenə almaştьra almьjm. Keşelek denjasьnьn tabiqi tormьş kөtye barь tik avьlda qьna saqlandь. Mine şul tabiqi tormьş yzenə caqьra, yzenə tarta.

Ajsьlunьn tuqan avьlьna qajtqannan son, ajruca kytərenke ruxьna həm şatlьqlь jөzenə qarap, Qəjaz tirən ujlarqa battь. Yzenen bala, jəş ysmer caqьn, atasь berence bəten denja suqьşьnda ylgəc, ənisenen dyrt jəş bala belən ber yze genə qaluьn, avьr acьq jьlnь ənise həm ene-senellərе ylgəc yzenen jətim balalar belən bergə Ukrainaqa çibərelyen, ber xaxol xuçalьqьnda avьr xezmət cigyen, annarь tərbiəcesez balalar belən şəhərlərdən şəhərlərgə „səjaxəttə“ jəryen, balalar jortьnda tərbiələnyen, uqьqan, eşləgən caqlarьn kyz aldьna kiterde. Tulь sulьş alьp, başьn asqa igən kileş kenə:

— Ix, Ajsьlu! Sin nindi bəxetlesen, — dide. Sinen tuqan, şunda yskən, səjgən ojan bar. Minem tormьşьm ojasь tuzdьrьlqan, ber çirdən ikence çirgə ocьp jərgən qoş tormьşьna oxşьj. Qailəm juqalqannan son, min qajda qьna bulmadьm: Məskəv, Leningrad, Ukraina, Qrьm, Kafkaz, Urta Aziə, Seber həm Ural tavlarьn gizep cьqtьm. Tabiqət maturlьqь da, eş qьzьqlьqь da mine bu urnnarda barь tik vaqьtlьqьna yzenə sьjьndьra aldьlar. Minem kynlemə nərsəder tьnьclьq birməde, serle bulqan xislər mine tuqan çiremə tarttь, tuqan avьlьmnь qajtьp kyrəse kilde.

Cit çirlərdə kyp jərgənnən son, Ural tavlarь bujьndaqь tuqan avьlьma qajttьm . . . Ləkin ul mina bik cit tojьldь. Minem tuqan ojam kyptən tuzdьrьlqan, bala caqьnnan uq avьldan cьqьp kitkən Qəjaznь kyrşelərnen də kybese onьtqannar ide. Berence ujьm bulьp, kire kitəse kilde. Ləkin nərsəder mine эndəde, — aşьqma, — dide . . . Şul uq kөnne qərdəş-ьrular tabьldь. Yzemne bulqan qədər sьj belən xərmət ittelər. Ike-эc atna qunaq bulqannan son, MTS gə traktorcь bulьp urnaştьm. Ike jьl eşlədem. Rajon avьl xuçalьqьnьn bəten jaqlarь belən tanьştьm. Avьl xalqьnьn jarlь tormьşь, baj qara tufraqlь çirdən tybən unьş aluь, xəjvancьlьq eşenen nacar qujьluь həm avьl xuçalьqьnьn qomumi catannap barьşь mine bik qatь borcьdь. Eşne ajaqqa bastьrasь, xalьqnь jaxşь, bəxetle tormьşqa kergezəse kilde. Yzemnen bəten kөcemne, belememne avьl xuçalьqь eşenə kiləcəktə baqьşlav эcen Ufa avьl xuçalьqь institutьna kerdem. Ixlas kynel belən uquqa bireldem, şəxsi tormьşьmnь onьttьm. Nicek vaqьt ytkənen sizmədem . . .

Monnan эc jьl elek, berence mərtəbə sinen belən şəhər stadionьnda ocraştьq. Sin sport kiemendə iden. Sine berence kyryem əle də bulsa, bygenge kebek kyz aldьnda basьp tora . . . Bu kөn minem ecke tormьşьmda jana bitlər actь. Minem эcen jana tormьş başlandь. Sin minem tormьş xialьma əjlənden. Kyp vaqьtlar sina endəşergə qurqьp jөrdem. Unajlь vaqьt, kirəkle səbəplər taba almadьm. Kyp tөnnər joqьsьz uzdь... Joqlaqanda da haman sine təşemdə kyrdem, sinen tavьşьnnь işettem. Kөn sajьn diərlek irtə belən torьp: — Ni bulsa bulьr, bygen Ajsьlu belən barьp səjləşəm, — dip yzemə syz birep kildem. Ləkin sine kyrep, sine ocratu belən syz başlarqa tieşle çөmlələr taba almadьm. Sinen mine kire qaquьnnan, ber minut ecendə tormьş xialьmnьn juqqa cьquьnnan qurьqtьm. Bəten diqqətem, kyz qaraşьm sində buldь. Sinen belən ocrasqanda kyzlərenne ozaq qarьj almadьm, ojaldьm, kyzləremne tybəngə idem . . . Ber vaqiqə beznen jaqьnnaşuqa səbəpce buldь.

Isendəme, çəjnen matur kicke kenendə şəhər kyləmendə berencelekne alu эcen stadionda sport jarьşlarь buldь. Min 5000 metrqa jəgerergə tieş idem. Ah, belmisen minem borcьluьmnь! Bəten ujьm sində . . . Berence bulasь, sinen kyzenə kyrenəse kilə. Jarьşqa tьrьşьp xəzerləndem, sinen aldьnda ojatqa qalasьm kilməde. Bez startqa cьqqanda sin jaqьnda qьna basьp tora iden. „Ajsьlu, kөc bir!“ — dip ecemnən telədem.

Jarьş başqarucь start birde. Min kөcne fineşqa saqlap qalu эcen berence əjlənələrdə alqa cьqmadьm. Menə fineşqa barь эc kenə əjlənə qaldь . . . Min olь adьmnar belən jəgryemne çitezlətep alqa cьqa başladьm. Seznen jannan ytep barqanda, sin: — Bulatof, bireşmə!, — dip qьcqьrьp qaldьn. Sinen tavьşьnnь işety mina jana qəjrət, jana kөc birde. Arqanьmnь onьttьm, ajaqlarьmda çinellek sizdem... Jəgerycelər sonqь əjlənəgə kergəndə min berence idem. Fineşkə bəten kөcemne salьp berencelekne saqlap qaldьm.

Dus-iptəşlər yzemne urap aldьlar, barьsь da çiny belən təbriklilər. Ber az tьn alqac citkə yləngə barьp utьrdьm. Şunda qьna un ajaqьmnьn baş barmaqь qatь sьzlavьn sizdem. Ajaq kiemen salьp qarasam, eckə keckenə taş kerep, barmaq tiresen sьdьrqan, beraz qan cьqьp tora. Kөtelməgəndə minem janqa sin kilep cьqtьn. — Bulatof cьn kyneldən unьşьqьz belən təbriklim, — dip qulьnnь birden. Minem sьdьrьlqan barmaqьmnь kyrep, aq qul javlьqьn belən anь bəjləden. Tənem sinen jomşaq qullarьnnь sizep qьtьqlandь, qan tamьrlarьm bujьnnan jərəgem rəxət tojqьlar sizde. Өnem təş kebek tojьldь, mine ləzzətle ontьluqa kertte . . . Mona qədər sina syz əjtergə qurьqsam da, sinen jaqьnlьq mina batьrlьq birde: — Ajsьlu, mine kөtep torьqьz, xəzer kiənep cьqam, bergə qajtьrbьz, — didem. Sin jьlmajьp: — Jaxşь, kөtərmen, — diden.

Berence mərtəbə bez ikəv jalqьz qьna qajttьq. Uramda cəcək satucь xatьnnan al roza alьp sina bylək ittem. Sin minem qulьmnь qatь itep qьstьn:

— Bu bəxet həm unьş rozasь bulsьn, — diden . . . Seznen jataqxanəgə barьp çitkəc, irtəgesen bergə kinoqa barьrqa səjləşep ajьrьlьştьq ...

Nicek, qajsь uramdan өjgə qajtьp çitkənemne sizmədem . . . Bylməgə kery belən iptəşlərem:

— Qəjaz bygen ike frontta çinygə ireşte!

— Keşegə ber bəxet kilsə başqasь da kilə bit!

— Əjlənə jullar belən jərgəc, bez əllə adaştьmь dip ezlərgə cьqarqa ujlaqan idek!

— Qara, şatlьqьnnan avьzь qolaqьna qədər çəjelgən, — dip kөlep qarşь aldьlar.

— Aj-haj! Təbriklər belən aşьqa kyrməgez. „Irtə qьcqьrqan kykenen başь avьrta“. — dip min yzemnen ecke xisemne alardan jəşrergə telədem.

Bu kөnne min denjada in bəxetle keşe idem . . .

Matur tabiqət ike jəş ysmerne tulьsьnca lirikaqa birde. Alar berence mərtəbə yzlərenen tormьş xiallarь belən acьq urtaqlaştьlar . . .

Kimə aqrьn qьna su aqьmьna bujsьnьp jəzyen dəvam itte . . .

(Dəvamь bar).

Neapol şəhərendə vaba cire bik kөcəjgənlektən, ul şəhərgə barmasqa həm anda jəşəvcelərgə şəhərdən cьqmasqa əmer birelgən. Pojezdlar belən ul şəhərgə kerep-cьqьp jəry fəqət xərbilərgə genə rөxsət itelgən.

Kapitalistik marksistlar

Kem nindider ber təqlimatnь taratьrqa vəqəzli jaki yze şul təqlimat julьna basa ikən, ul inde syz belən caqьru jə vəqdələr belən genə ciklənergə tieş tygel; iŋ elek anь yzeneŋ başьnnan qəməldə kicerep qararqa tieş digən əlifba tərtibe bik borьn zamannardan birle jəşəp kilə. Şulaj, məsələn, Xristiancьlьqnьŋ iərcennəre, Mɵxəmmət piqəmbər səxabələre h. b. xərəkət itə kilgənnər. Astafovo stansiəsendə façiqəle cişeleş belən betkən, Tolstojnьŋ ɵjdən kitye hər kemgə bilgele: axьr cikfə Tolstoj — yzeneŋ şəxsi tormьş qorьlьşь belən fəlsəfi qaraşlarьnьŋ kileşə almavьnnan tuqan ikelənygə cьdamadь, jortьn, qa'iləsen taşlap kitərgə məçbyr buldь.

Tərle tɵskə həm tərle kiemgə tɵrengən marksistlar, nindi genə jullar belən bulmasьn, usal niətləren yzləreneŋ „qiblasь“ — Marks ɵjrətye belən kileşterylərən biredə qarap ytsək, min ujlьjm, hic tə artьq bulmas. Cɵnki bɵten dɵnja marksistik firqə başlьqlarьnьŋ arasьnda bigrəktə jəhydilərneŋ kyp buluь bu məs'ələgə tɵp etərgec bulьp tora. Hər kemgə bilgele ki, jəhydlər hərber fizik eşkə çirənep qarьjlar, alar arasьnda cьn proletariat juq; alarnьŋ barlьq omtьlьşlarь, ujlarь — barьsь da şul uq kesə qalьnajtuqa həm yz mənfəqətləren saqlap qaluqa qьna jynəlgən. Ləkin alar, jəhydlər, az xəllelər janьnda şundьj jomşaq kyŋelle, şundьj qьzqanucan bulьp qьlanalar! Monь soŋ nicek aŋlatьrqa? Bu məs'ələgə çəvap birgənce, iŋ elek marksistik ideologiəneŋ kyrnekle ike baqanasь bulqan, Fransiədəge **Leon Blym** həm Belgiədəge **Emil Vandervelde** belən tanьşьp ytik.

Leon Blym — fransuz sotsialistlarьnьŋ başь, cьqьşь — baj jəhyd qa'iləse. Başta ul marksizmqa başь belən cumqancь, keşe içadьnьŋ nəfis cьqarmalarьn tanьj torqan belgec həm anь səjyce bula. Ata-babasьnnan qalqan tulь miras dɵnjasьn yz ləzzətenə qorьp, anda kyŋel acu-ccy belən kɵn itte. Bu vaqьtta bulqan eşsez fransuzlarnьŋ acьqularь da aŋa tə'sir itmədе. kiresencə matur əjberlərgə qarata anьŋ qomsьz soqlanuьn qьna arttьrdь. Mɵnə mondьj xalьq belən syz həm eş arasьndaqь tigezlekne buldьru mɵmkinme?, — digən soravnьŋ çəvabь yzennən-yze kilep cьqsa kirək.

Emil Vanderveldeneŋ cьqьşь — baj bulmaqan belgiəle qa'iləse, yze — II nce bəjnəlmiləlneŋ kyp jьllardan birle alьşьnmьjca eşləp kilgən rə'ise. Jəştən yk səjasət həm marksizm belən qьzьqsьnqan. Qьrьq jьl bujьna Belgiə parlamentьnda eşcelərneŋ vəkile bulьp qatnaşqan həm bernicə tapqьr ministr da bulьp eşləgən. Anьŋ firqəgə də tə'sire kyp bulqan, Belgiə eşceləre anь „patron“ — firqə xuçasь dip ataqannar.

Jьlqa ber tapqьr berençe maj kɵnne Vandervelde, bu kɵn ɵcen atap saqlaqan yzeneŋ qьrqьlьp betkən pidzagь belən kepkasьn kiep, Bryssel' uramlarьndaqь manifistantlarnьŋ (nəmajьşta qatnaşucьlarnьŋ) başьnda barqan, anda çьlqan „proletariatqa“ notьq sɵjləgən, soŋьnnan taqь şul uq pidzagь belən kepkasьn kiləse jьlqaca salьp quja torqan bulqan. Şulaj uq ul eşcelər ismennən nindider mə'əssələr, bankqa, kooperatifqa oşaşlь nərsələr h. b. acqalap, alarqa şaqtьj aqcalar tykkən. Qьzьq xəl, eşləre aqsьj başlasa ul, şul botqanь başqalarqa aşarqa, xezmətcel tiennəren juqaltuqa qaldьrьp, yz aqcasьn tiz genə çьp alqan; taban jaltьratqan.

Suqьş aldьnnan qьna ul ylə, həm şul vaqьtta qьna qьzьq nərsə acьla: Marksnьŋ şəkerte həm iərcene bulьp jɵrgən Vandervelde xatьnьna 70 million Belgiə markasьn qaldьrьp ylgən. Niqədər genə teşe-tьrnaqь belən saqlarqa, çiarqa tьrьşsa da, şul qədər kyp aqcanь ul vəkillek vazifasь belən də (suqьş aldьnnan ul 40 000 gə jaqьn frank aqca alqan) risalələr jazuь belən də almaqan əlbəttə, ə yze monьŋ ɵstenə nacar da tormaqan. Axьrь, monda ul yze teldə kɵrəşkəncə, şul uq kapitalizmnьŋ birzalarьn h. b. şunьŋ kebek xəjləle qullarьn eşkə çibərgən bulьrqa tieş.

„Mullasь nindi, məxəlləse də şulaj“, — dilər. Xəzerge vaqьttaqь marksist — kapitalizmnьŋ bɵten bizəv jaqlarьnnan kyz jommьj. Marksizm ul — yz eşen alьp barьrqa kiŋ mɵmkinleklər buldьru teləge belən tiz tə'sir itə alu həm tiz qazana torqan uŋьşlьqqa uŋajlьq ɵcen qorьlqan ber carşav. Monь jəhydlər tiz aŋlap aldьlar. Mɵnə şuŋa kyrə alar marksistlar safьna aqьldьlar.

Legionerlar taktik ɵjrənylər vaqtьnda

Buş vaqьtta

Borьnqь zamanda aşьqьc xəbərlər jɵrty

Bezneŋ zamanda mɵhim xəbərlər radio, telegraf, telefon aşa dɵnjanьŋ ber jaqьnnan ikence jaqьna ber kɵn ecendə taralalar. Borьnqь zamanda mondьj texnik caralarь bulmasa da, mɵhim xəbərlər kyp bulqanь məqlum. Alarnь tiz arada kirəkle urьnnarqa çitkery ɵcen yz vaqtьnda iŋ qьzu jullar belən fajdalanьlqan. Iskəndər Zɵlqərnəj dɵjə belən 11 kɵndə Irannan Gretsiəgə suqьş xəbərləren yzeneŋ pajtəxtenə beldere alqan. Rim imperatorь Sezar', tɵnnə ut belən fajdalanьp, ber noqtadan ikence noqtaqa estafeta bujьnca mɵhim xəbərlərne tərle signallar belən taratqan. Ut signallarь sonraq şul qədər tulь bulqannar ki, alar belən fajdalanьp xatlar çibərergə də mɵmkin bulqan.

Mɵhim xəbərne bezneŋ babalarьbьz da qəçəp tiz jɵretkənnər. Məsələn, 1242 nce jьlda Batu xan yzeneŋ qəskəre belən Jevropada Praga şəhəre tirəsendə bulqan. Şul vaqьtta Manquliədə Cьŋqьz xan pajtəxtendə, ul ylgəc anьŋ urnьna qalqan Ygədəj xan Qara-Qьrьm şəhərendə ylgən. Altь kɵnnən soŋ bu xəbər bɵten Aziə həm jartь Jevropa arqьlь uzьp. Batu xanqa barьp çitkən. Ygədəj xannьŋ ylgən kɵne həm anьŋ turьnda Batu qəskəre başlarьnьŋ kiŋəş kɵne ikese də tarixqa məqlum. Ləkin nicek bu xəbər şul qədər tiz barьp çitkən, ul məs'ələ xəzergə qədər qəçəpləndere. Batu xannьŋ atlь poctasь bik jaxşь tɵzelgəne məqlum, şulaj da at belən pojezdqa bərabər cabarqa tieşle bula.

Salqьn tiydən saqlan

Xikmətulla aculanьp çьlьştan qajtьp bara. Borьn astьnnan qьna yz-yzenə nərsəder sɵjli. Ɵjenə qajtsa, anda anь kɵtep Şihap dustь utьra. Ul:

— Sineŋ belən nərsə taqь buldь, borьnьŋnь tɵşerep jɵrisen?, — dip, anьŋ kəjefsezlənyeneŋ səbəben belməkce bula.

— Nərsə bulsьn. Haman çьlьş — irtə çьlьş, kic çьlьş, jɵdətep beterdelər inde. Eş juqtan eş tabьp jɵrilər şunda... Ber səqət kɵtep utьrdьq, dokladcьlarь kilmədе.

— Ni turьda çьlьş bulьrqa tieş ide soŋ?

— Rajon doktorь, eşcelər ɵcen, „Salqьn tiydən nicek saqlanьrqa kirək“ digən temada əŋgəmə ytkərergə tieş ide.

— Soŋ nigə kilmədе?

— Doktor yze salqьn tiderep, avьrьp jata, ɵjennən cьqarlьq ta tygel, dilər.

Başqasь kirək...

Xikmətulla xərbi eşalon belən frontqa bara. Pojezd ber zur stansaqa kilep tuqtьj. Xikmətulla vagonnan tɵşep, perron bujьnca jɵgerə başlьj. Əle ber işekkə. əle ikencesenə barьp kerə. Qajbersennən: — Tfy, qəhər suqqan. qajda soŋ ul?, — dip, aculanьp ta cьqa. Anьŋ jɵgerep jɵryen kyzətep torqan şəfqət tutaşь:

— Iptəş. əllə aşxana ezlisezme. ənə şul jaqta. — dip. san-aşxanə jynəleşen kyrsətə.

Başqa vaqьt bulqan bulsa. Xikmətulla bəlki bu cibər tutaşqa təmle syzlər də endəşkən. qaş sikertep tə alqan bulьr ide. Ləkin ul xəzer basqan urnьnda bij-bij:

— Juq. tutaş mina aşxanə tygel. bɵtenləj aŋa qarşь bulqan başqasь kirək. — dip. qьz kyrsətkən jaqnьŋ kiresenə taba jɵgerə.

Q. Turan

Ul, bu suqьşta qьsqa vaqьt ecendə juqarь xərbi abrujlьqqa iə buldь. Sovetlarnьŋ qьşqь hɵçyme belən çitəkcelek itye həm Kovel—Tarnopol şəhərlərе janьna qədər çitye Berençe Ukraina frontьnьŋ baş komandirь Vatutinnь urnьnnan alu ɵcen Stalinnьŋ yzeneŋ səbəpləre bar ide.

Bu vaqiqə turьnda general Vatutin armiəsennən əsirgə tɵşkən 172 nce uqcь polk kapitanь Jevdokimof: — General Vatutinnь min anь urnьnnan alьnqan kɵnne frontnьŋ alqь sьzьqьnda kyrdem. General sav-sələmət həm kytərenke ruxta ide. — dip sɵjli. Şulaj itep general Vatutinnьŋ avruь turьnda beldery jalqan xəbər bulьp cьqa. General Vatutin belən jaqьnnan tanьş bulqan əsirlər. anьŋ. soŋqь vaqьtta qьzьl qəskərilər arasьnda zur aftoritet qazanuьn. politsostafqa qarata bik qatь buluь həm jəhydlərne kyrə almavь turьnda sɵjlilər. General Vatutin. Stalinnьŋ „Ber nigə qaramьjca hɵçymne dəvam itərgə!“ digən bojrьqьna qarşь kilə. Xisapsьz kyp qəskərneŋ bɵtyenə qaramastan. Berençe Ukraina frontьnda hɵçymne dəvam itye Vatutin fəqət avantjura dip kyrsətə. Bɵten jullarnьŋ vatьq buluь. front sьzьqьnьŋ xərbi materiallar belən tə'min ity urьnnarьnnan bik jьraq kitye hɵçymne bik avьr itəcək dip beldere. Şunlьqtan ul ikence front acьlqancь hɵçymne tuqtatьp torьrqa kirək dip təqdim birə.

Yzeneŋ jəhyd berektəşlərenə Stalin hɵçymne hicber nərsəgə qaramьj dəvam itərgə vəqdə birgəngə oxşьj. Vatutinnьŋ təqdime anьŋ julьna qarşь bulqanlьqtan. Stalin generalnь komandalьqtan tɵşerə. Monnan soŋ Vatutinnьŋ qɵmre qьsqa bulacaqь da acьq sizelə başlьj. Nətiçə ozaq kɵttermi. 15 nce apreldə TASS:

„Avьr operatsiədən soŋ. 15 nce aprelgə qarşь tɵndə, Kief şəhərendə armiə generalь Vatutin ylde“. — dip qьsqa xəbər birde. Qadi telgə tərçemə itkəndə bu xəbər jaŋadan ber Stalinqa oxşamaqan generalnьŋ ytereleven beldere.

Ildəge tormьş bik tartьnqьlьqta həm Vatutinnьŋ isme xalьq arasьnda zur dərəçədə bulqanlьqtan. kyrəsen. Stalin anь turьdan-turь atьp ytere almadь. Stalinqa məqqul bulmaqan danlь generalnь betery ɵcen „operatsiə“ kirək buldь. Vaqtьnda məşhyr komandarm Frunzeneŋ şul uq jul belən ytereleve turьnda kyp məqlumatlar iqlan itelgən ide.

Operatsiə jasar ɵcen Vatutinnь Məskəvgə çibərmi. suqьş vaqtьnda çimerelep betkən Kieftə aj jarьm vaqьt qaldьru. generalnьŋ Məskəvgə kirək bulmaqanlьqьn acьq kyrsətə. Anьŋ ytereleргə xɵkem itelgənen ikence ber nərsə taqьn da acьqraq aŋlata. Juqarьda əjtelgən qьsqa xəbər belən bergə. 15 nce aprelnьŋ irtəsendə. Məskəvdə 44 keşe (marşallar həm kommunistlar firqəseneŋ iŋ kyrnekle çitəkcelərе) qul qujqan Vatutinnьŋ ylye turьnda xat bastьrьlьp cьqarьla. Kieftə ylgən general Vatutinnьŋ kyrsətkən xezmətləren xɵtərləp. maqtap jazqan xatqa. 3—4 səqəttə ɵllə qajlarqa taralqan 44 keşeneŋ qulьn qujdьrьp. xatnь bastьrьp cьqaru xəqiqətkə ber də oxşamьj. Vatutinnьŋ 15 nce apreldə yləcəge məqlum bulьp. xat elek yk xəzerlənep qujьlqan bulьrqa bik oxşьj.

Sovetlar sojuzьnьŋ iŋ kyrnekle keşelərе bu xatqa qul qujsalar da. Stalin bu safqa yzen kertergə. kyrəsen. teləməgən. „Xalьq doşmanь“nьŋ ylyen qьzqanьp jazqan xatqa ul qul qujmaqan.

Stalinnьŋ soŋqь vaqьtta „patriotizm“ məs'ələsen juqarь kytəryenə Vatutin ьşanqan kyrenə. Şul xatalьqь arqasьnda ul yzeneŋ kecen həm məqlumatьn il fajdasьna birməkce bulьp. Stalinnьŋ cьnbarlьq julьna kileşməgən eştə bulqan, şunьŋ nətiçəsendə başьn betergən.

Vatutinnь ytergənnən soŋ. aŋa jaqьn bulqan komandirlarnь da şul uq çəza kɵtye mɵmkin. Tuxacevskinьŋ „iərcennəre“ anьŋ artьnnan tege dɵnjaqa ozatьlqannar ide. Xəzer də şul uq nətiçə bulьrqa oxşьj. Cɵnki Vatutinnьŋ dərəçəse. danь Qьzьl Armiədə bik zur bulqanlьqtan, anьŋ da „iərcennəre“ az bulmajacaq.

Çavaplь redaktor leg. Qiam Qəlief.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural“
Berlin W 7, Dorotheenstraße 54
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.

Атăл-Урал

№ 8 | „Idel-Ural“ хаçатăн чăвашла хушăмĕ | 29. Апрель 1944

Нимĕç халăхĕн çулпуçне шанса эпир пĕрлелĕхле çĕнтерÿ шанчăкне çирĕплететпĕр

Генерал фон Хайгендорф апрелĕн 21-мĕшенче К. хулинчи аманнă легионçăсен умĕнче каланă сăмахран

Ирĕкçар сыннисем!

Çар пухса комплектланă çĕрте ирĕкçăр пайĕсен командирĕ пулса тата кавалери генералĕ Кестринг йачĕпе, Сире чĕререн саламлатăп.

Хамăр халăхăмăрсен телейлĕ пуласлăхĕшĕн пыракан пĕрлелĕхле çапăçура тÿрĕ те шанăçлă пулнăшăн Сире тав тăватăп. Йаланах çапла пулăр!

Йулашки вăхăтри çапăçусен аталанăвĕ сиртен хăшне-пĕрне хăйĕн раскалĕшĕн шухăшлаттарнине эпĕ лайăх пĕлетĕп.

Ан манăр: ку вăрçăра çавă çĕнет, хăшĕ йулашки 15 минутра хăйĕн резервĕсене çапăçăва кÿртме ĕлкĕрет. Ун пеккисем эпир пулăпăр. Çавăнпа хамăр вăйсене упрас тесе, эпир хĕвелтухăçĕн инçе облăçĕсене хăвартăмăр, м. т. вĕсене тытса тăни вăрçăн тухăçлăхне пĕлтермест.

Унсăр пуçне тата çакна ан манăр: тăшмансем шанса тăнă — Италине кĕрсе кайса пирĕн вăйсене çапăçу хирĕнче салатасси те ăнмарĕ.

Ку вăрçă тата хĕçпăшалпа çех те пурнăçланмасть. Ку вăрçă идейăсен вăрçи пулса тăрать. Пирĕн тăшмансем хăйсен сывлăшран тапăннисемпе те нимĕç халăхĕн моральне хуçаймарĕç.

Хăйĕн çĕнтерÿне никам та чарас çуккине пĕтĕмлĕх шанăçпа шанса, нимĕç халăхĕпе нимĕç çарĕ Фÿрĕр хыççăн пырать, м. т. эпир ĕçме-çимепе те çителĕклĕ хатĕрленнĕ, вăрçа прочышлĕннăçĕ те пирĕн хальччен нихçан пулман пек ĕçлет. Пирĕн йулашки татăклă çапăçу валли çителĕклĕ резерв тăрать.

Пирĕн майлă çĕршывсем: Японии, Финлянди, Венгри тата Румыни кĕрешĕвĕн тĕллевне уççăн ăнланчĕç, халĕ пĕр иккĕленмесĕр пирĕнпе пыраççĕ.

Çавăнпа та çак асăннă йапаласене шанса тăма пирĕн тивĕçлĕх пур. Йулашки çĕнтерÿ пирĕн пулĕ. Нимĕç салтакĕсемпе эсир — ирĕкçар сыннисем — «Тăван çĕршыв, эсĕ халь хăрушлăхран тухрăн!» тесе калас кун часах çитессе çирĕп шанса тăратăп. Сирĕн раскалăр пирĕн раскал пулса тăрать.

Сирĕн тата пирĕн çĕршывсен телейлĕ ÿсĕмĕшĕн Германи çĕнтерĕвĕ пулĕ.

Çулпуçĕ тата аслă сарпуслăхĕ суралнă кун йачĕпе эпир — нимĕç салтакĕсемпе ирĕкçар сыннисем, çырни ăна çĕнтерÿ паттăр, тесе сунатпăр!

Атăл-Урал легионçисен вăрçă ĕсне вĕреннĕ хушăри кĕске канăвĕ.

Г. Ф. Алюнова асăнса

(й у л а ш к и)

Хусана чехо-словаксен çарĕсем илсен, Г. Ф. учредителлĕ собрани комитетĕн Хусан кĕпĕрнинчи уйрăм уполномоченнăйĕ сумĕнче пулса, унта чăннипе хăй хуса пулса ĕçлет. Хусанти политикăлла, халăхшăн ĕçлекенсем тата интелегентсем умĕнче тĕрлĕрен, вăхăтра кирлĕ темăсемпе университетра т. ыт. çĕрте те нумай лекцисем вулать. Унăн пысăк ăсне, ĕслеме пултарнине кура, ăна халăх йуратса пăхса илет.

Большевиксем Хусан йенне сывхарсан, Г. Ф. чех тата çĕпĕрел пустарăнакан «халăх çарĕ»,пе Самара, унтан Епхÿ хулине, йулашкинчен çĕпĕре кусать. Çĕпĕрте, власа хăй аллине йарса илесшĕн пулса, Колчак пур лекнĕ учредителлĕ собрани членĕсене хупса хурать. Çавăнта Алюнов та лекет. Кайран тĕрмерен тарать те, Омск хулине ситсе, йут хушаматпа пĕр совет аппаратĕнче йурисконсульт пулса ĕçлет. Анчах пĕр ухмах чăваш коммунисĕ çĕрвисÿсĕ Максимов ЧК-на пĕлтерсе Г. Ф. Алюнова хуптарса хурать. Ăна пуринчен ытла Хусан ĕçĕпе айăпласçĕ, тата Хусана пухнă Раççей ылтăнне Самара кусарттарнăшăн.

Омскран Хусан тĕрмине кусарсан, Гавриил Федорович патне нумай чăваш интеллигентĕсем пырса курассĕ, хисеплесе ĕçме-çиме иле-иле килессĕ.

Унта Г. Ф. Шупашкар пуслăхĕсенчен хăйне кăларма пулăшу ыйтать, анчах Эльмен, Лукин тата В. Алексеев коммунистсем унăн пысăк ăсне пĕлсе, ун айне пулса йуласран хăраса, вăл ыйтнине хапăл тумассĕ. Çакна пĕлсен Алюнов хуйхăпа чире кайать те, 1921-мĕш султа Хусан тĕрминче чăри сурăлса кайнипе вилет.

1921-мĕш сулăн йиуль уйăхĕнче, эпĕ иккĕмĕш хут тĕрмене пырсан, мана хирĕç унпа пĕрле выртакан йулташĕ тухрĕ те, каларĕ: «Çак кунсенче Г. Ф. Алюнов алăка усса пулĕме кĕнĕ чух йун кайса ÿксе вилчĕ. Ахăр тĕрме хусисем ăна наркăмăш парса вĕлерчĕç пуль», терĕ.

Çапла пĕтрĕ пирĕн «Чăваш Çăлтăрĕ». Чекăпа йĕксĕк коммунистсем ун пусне сирĕç.

Ырă пултăр сан тăпру, Гавриил Федорович! Сан йатна асăнса эпир халь чăваш халăхне çийеле кăларма сăмах паратпăр.

Чăн Чăваш.

Большевиклăхпа выçлăх

Большевиклăх выçлăхпа пуçланнă.

Вăл турçырнин кăтартăвĕ-и, йе Ленинăн социаллă политĕкĕн логикăлла пулăвĕ-и — эпир ăна шыраса тăмăпăр. Анчах çакă паллă: большевиксем влаç умне килсенех выçлăх пуçланчĕ.

Граждăн вăрçи вăхăтĕнче çакна сăнама пулатьчĕ: пĕр-пĕв вырăнта Совет власĕ пулса тăрать — ĕçме-çиме çухалнă, кÿрсе тăру йĕркеленмен, сынсем выçă лараççĕ... Ак хай Советсен вырăнне урăх влаç килет. Мĕнле? Пурĕпĕр! — Деникин, Петлюрă, Юденич, Махно мучи... Вара — тĕлĕнÿсен тĕлĕнĕвĕ!... Тастан çăкăр килсе тухать, аш, кĕрпе, çĕрулми, çу! Пурте тупăнать. Пурте самантра тупăнать тата çителĕклĕ хисепре!

Унтан каллĕх Советсем килеççĕ — каллех пурте çухалать, татах сынсем выçлăха йулаççĕ.

Йулашкинчен Выçлăх-патша Атăла хăйĕн вилĕм тытăмĕпе йарса илчĕ...

Анчах большевиксем салпăркаса тăмарĕç. Кам выçлăхра айăплă? Большевиксем-и? О, çук!

Большевиксен аллинче вăл вăхăтра хĕрелмесĕр калама пултармалли ĕненетерÿ пурччĕ:

— Выçлăх? Пур! Анчах вăл ĕмпÿлĕх тытăмĕпе граждăн вăрсинчен йулнă йапала!

Ак, граждăн вăрçи пĕтрĕ. Çăкăр çаплах хушăнмасть. Вăрçăлла коммунизм тапхăрĕ йулашкине çисе йачĕ. Йулашки йулнă тĕпренчĕксене те продразверсткăсем шăлса кайрĕç. Вара ун чух Ленин НЭП кăларчĕ.

НЭП сулĕсенче ССРС сыннисем çисе тăранса сех мар, ашпа выльăма та пуçларĕç. Анчах — çук! НЭП вырăнне сталинла 1-мĕш пилĕкçуллăх килчĕ те, 1929 çултан пуçласа аш катастрофăлла чакма пуçларĕ; 1930 çулта вăл çав тĕрлĕ çухалнипе «аш-какай хатĕрлевне чăрмантарнăшăн» 27 сынна персе вĕлермелле пулчĕ. Анчах çав 27 сын пĕтĕм çĕршыва ашсăр хăварма пултарайманни пуринчен те паллă пулнипе, советла пуçлăхсем çакăн пек ĕнлантару кăларчĕç:

— Аш-какай сахалли — ĕçхалăхĕн пурнăç пахалăхĕ ÿснĕ май ун çинее туртăм ÿснинчен килет.

Урăхла каласан: «Эсир çавăнпа питĕ сахал аш çийетĕр, мĕншĕн тесен, эсир ăна нумай çийетĕр!»

Паллах, ку логикăра сывă ăс-тăнран диалектикă нумайрах пулнă, çавăнпа вăл тăрантарма мар, ĕнентерме те пултарайман. Ун çумне тата 1932—33 çулхи выçлăх хутшăнчĕ, вара ытти пур ĕçме-çиме те хăвăрт чакма тытăнчĕ; лавкасен умĕнчи черетсем тата та хăвăртрах ÿсме пуçларĕç. Ун чухне вара пур килнĕ инкексемшĕн универсаллă ăнлантару шухăшласа кăларчĕç:

— Ÿсĕмлĕхсен йывăрлăхĕсем!

Пурнăç 1935 çулта кăшт майланма пуçларĕ, анчах вăл нумайа пымарĕ, 1939—40 çулсенче каллех хĕсăнчĕ.

Мĕл пулса иртет халĕ ССРС-че — пурне те паллă: татах выçлăх, хроникăлла тăранайманлăн, кÿрсе тăру чăрмавĕсем, салану.

Мĕн вăл большевиклăх?

Политикăра вăл — ултав, метăтра — йунпа персе вĕлерÿ, хăйĕн йĕркинче — чураллăхпа пусмăр, пурнăçра — выçлăх.

Большевиклăх выçлăхпа пуçланнă, выçлăхпах вăл пĕтĕ.

Иккĕмĕш фронт—дипломатилле почтă çине цензурă хуни

Германи тăшманĕсем Германийĕ нервăна тивекен вĕçĕмсĕр сывлăшран тапăннисемпе те, хĕвелтухăçĕнчи большевиклăх катмарĕпе те, Вăтаçĕр тинĕспе Италинчи вăрçă ĕçĕсемпе те хавшатас суккине пĕлсе илчĕç. Çавăнпа халĕ сасартăк «Германийĕ тинсĕр синче çĕнтермелле!» тейекен лозунг кăларчĕç. Ку ĕнтĕ — таксанах асăпса, тăвар-ши, тăвар мар-ши тесе иккĕленсе тăнă, континент сине капланса кĕрессин ыйтăвĕ. Çавăнпа пĕрлех, пĕтĕм тĕнчене тĕлĕнтерсе, Англинче хальччен пулнă нейтраллă çĕршыв дипломачĕсен ирĕклĕхĕсене чарчĕç. Лондăнăн официаллă пĕлтерĕвĕпе, вăл-сак султа пулса иртес çапăçу операцийĕсене сасăласран сыхланса тунă ĕç. «Англи пайăн куя тулаш тĕнчерен уйрăм, сарсемпе чыхса тултарнă пĕр пĕтĕм гарнизон пек пулса тăрать», тесе пăлтерст Рейтĕр агентстви.

Черчиль, Смутс тата Америкă пуслăхĕсем 1944 сула йулашки татăклă сул, тесе палăртнă. Вăрсăн хальхи тăрăвĕпе татăклă йышăну континент сине капланса кĕнинче сех пулма пултарать.

Анчах Пантеллери, Сицили, Дйеп тата Кассино çапăçăвĕсем Германи сарĕ мĕнле сыхланма пултарнине кăтартса пачĕç. Германи халĕ те кирек мĕнле тапăнăва та сирме хатĕр тăрать.

Сутçанталăк йешерет

Темтепĕр

Аслăлах ситĕнĕвĕсем: пурçăн каскă.

Японире хăш-пĕр чух, ĕс йапалисем ситĕлĕксĕррипе, пĕр йапалана теприне улăштарассĕ, анчах ку суррогатпа усă курни мар. Вăл тĕлĕшпе Японире пĕтĕмпех сĕнĕ майсемпе ĕслессĕ. Унти сĕнĕлĕхсем час-часах пысăк тĕлĕнÿсем кăтартассĕ. Çапла, сăмахран, хут парашÿтсемпе усă курма тытăннă. Халĕ тата Япони сарсыннисем пурсăнран тунă «хурсă каскă» тăхăнма пусларĕç!

Кăна тума пурсăн мамăкне питĕ хытă хĕстерессĕ. Çапла тунă массă питĕ сирĕп пулать. Пурсăнран тунă каскăсем хăйсен сирĕплĕхĕпе хурсă каскăсенчен кайа мар. Вĕсен уйрăм лайăх пахалăхĕ те пур: пурсăнран тунă каскăсем хурсă каскăсенчен чылай сăмăл.

Хăсан хĕвел сивĕнмелле?

Пирĕн планетăлла системăри аслă энерги парса тăракан хĕвел сивĕниччен мĕн чухлĕ вăхăт иртĕ?

8 пин миллион, урăхла каласан — 8 миллиард сул. Анчах ку хисеп этемлĕх те сĕр синче сав вăрăм вăхăта пурăнса ирттерессине пĕлтермест. Хальхи вăхăтра хĕвелĕн хĕрĕвĕ шайлăн 6800° Цельсирен 6300° таран чакнă. Сав вăхăтра сĕрĕн вăтам ăшăлăхĕ 30°-ран 18° Цельсине сити ÿкнĕ. Тата 800 пин сул иртсен хĕвелĕн хĕрÿллĕхĕ 5300° Цельси таран ÿкĕ. Вăл вăхăтра вара, пирĕн планеттă сав тĕрлĕ сивĕннипе, ун синчи пурнăс хальхи тĕслĕхре пулма пултараймĕ, экватр синче сех йулĕ. Сапла вара, хĕвел ниртен пурăнса иртерĕ.

Çурхи кун

(Шаланнă сăвви)

Вăшăл-вăшăл сил вĕрет,
Вăрман йенчен вăл килет.
Хресчен тăван уйĕнче
Хĕрсе ака акалать.

Ес хушшинчех кусĕпе
Сухас курать ыррине;
Хăйĕн семсе чĕлхипе
Туртса йарать йуррине...

Ăна хирĕç тăрисем
Сÿлтен йурра йанратас;
Тĕнче илемлĕхĕсем
Кус умĕнче йăванас.

Йешерекен вăрмана
Пĕлĕт илет хупласа.
Вăл усăлса хупăнса
Савăнтарать сухаса.

Чăвашла хушăмшăн ответли А. Асамат.

Tschuwaschische Beilage
der Tatarischen Zeitung „Idel-Ural“
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64

Druck: Deutscher Verlag, Berlin